

DOI: <https://doi.org/10.28925/1609-8595.2025.1.8>

УДК 378.09(4-11):341.23

Оксана Бульвінська

<https://orcid.org/0000-0002-6764-4340>

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник Бібліотеки,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка,
вул. Левка Лук'яненка, 13-б, 04212 Київ, Україна,
o.bulvinska@kubg.edu.ua

УНІВЕРСИТЕТСЬКА АВТОНОМІЯ В НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТАХ КРАЇН СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Статтю присвячено аналізу нормативно-правових актів у країнах східної Європи щодо університетської автономії й академічної свободи, які в правових документах часто поєднуються. Для аналізу відібрано документи країн Східної Європи – Республіки Польща, Угорщини, Румунії, Словацької Республіки, Чеської Республіки, які близькі до України географічно, історично, культурно, а також спільним тоталітарним минулим. Предметом аналізу стали Конституції, а також національні Закони про вищу освіту. Наголошено, що закріплення положення про університетську автономію в головних законах країн не означає автоматично високого рівня її фактичного розвитку, проте підносить її на рівень фундаментальної цінності. Результати дослідження засвідчили, що Конституції тільки 2 країн – Польщі і Румунії – містять точне формулювання університетської автономії. Національні закони про вищу освіту в усіх країнах, орієнтовані на європеїзацію освіти і університетську автономію як базову цінність і управлінський принцип Європейського простору вищої освіти, повною мірою регулюють розподіл повноважень держави і університету в організаційній, фінансовій, кадровій й академічній діяльності. Окремим кейсом слід розглядати Угорщину, в якій нормативно закріплено обмеження університетської автономії на користь державного регулювання вищої освіти, що викликало критику як з боку науковців, так і з боку виконавчих органів Європейського Союзу.

Ключові слова: академічна свобода, Закон про вищу освіту, Конституція країни, організаційна, фінансова, кадрова й академічна автономія, університетська автономія.

ВСТУП

Університетську автономію, як зазначають Т. Estermann, Т. Nokkala (2009), як правило, визначають в термінах «відносин між державою та закладами вищої освіти, що постійно змінюються, а також ступінь контролю з боку держави, залежно від національного контексту та обставин» (р. 6). Тобто існує взаємна згода університетів, держави й суспільства в тому, що університети в силу завдань, які вони покликані вирішувати в державі й суспільстві, мають певну свободу дій для розв'язання цих завдань, тобто наділені автономією. Ступінь незалежності університетів і її обмеження корелюють з політичним і адміністративним устроєм країни, економічним розвитком і культурними традиціями, історичним й ідеологічним контекстом, аксіологічною орієнтацією суспільства, традиційною роллю закладів вищої освіти (Бульвінська, 2024, с. 156–157) і закріплюються в нормативно-правових актах держави.

Слід відзначити, що в правових документах положення про університетську автономію часто поєднуються з утвердженням академічної свободи. Як зазначають Roberts Lyer et al. (2022), єдиного міжнародного права щодо академічної свободи не існує, вона

прямо не включена в текст жодної міжнародної конвенції з прав людини як окреме право, а утверджена в рамках інших основних прав людини: права на освіту, свободу вираження поглядів або права здійснювати наукову діяльність.

Сенс і ступінь поєднання академічної свободи й університетської автономії також однозначно не визначений. Один з підходів розглядає автономію як інституційний аналог академічної свободи, тобто академічну свободу відносять до окремої особистості, а автономію – до закладу вищої освіти як соціального інституту. Такий підхід закріплений у «The UNESCO Recommendation concerning the Status of Higher-education Teaching Personnel» (1997): «Під автономією розуміється такий ступінь самоврядування, який необхідний закладам вищої освіти для ефективного прийняття рішень щодо своєї навчальної роботи, норм, управління та відповідної діяльності і який сумісний з державними системами підзвітності, особливо в тому, що стосується державного фінансування, а також з повагою до академічної свободи та прав людини. Автономія є інституційною формою академічної свободи і необхідною попередньою умовою для гарантування належного виконання обов'язків, що покладаються на викладацькі кадри та установи системи вищої освіти».

Інший підхід стверджує, що університети створюють сприятливе середовище, за допомогою якого можна реалізувати академічну свободу; отже, автономія університету є найважливішим і невід'ємним аспектом академічної свободи і не повинна бути правом, окремим від академічної свободи. Тому зниження інституційної автономії дорівнює втручання держави в академічну свободу і, таким чином, у право людини на науку та правду (Smoleń et al., 2024; Roberts Lyer et al., 2022).

До предмету нашого дослідження не входить детальний аналіз взаємозв'язку академічної свободи й університетської автономії, проте ми погоджуємося з підходом, який передбачає автономію університету як найважливіший і невід'ємний аспект академічної свободи. Саме таким підходом ми керувались під час їхнього аналізу.

Для аналізу нормативної бази ми вибрали країни Східної Європи – Республіки Польща, Угорщини, Румунії, Словацької Республіки, Чеської Республіки. Ці країни близькі до України географічно, історично, культурно, вони належали до соціалістичного табору, очолюваного СРСР, до складу якого входила Україна. Проте в розбудові незалежних демократичних держав у складі ЄС вони мають більші здобутки, ніж наша країна, яка тільки прямує до Об'єднаної Європи (загроза відступу від демократії в Угорщині і, як наслідок, обмеження інституційної автономії та посилення державного регулювання університетської діяльності є предметом окремих наукових розвідок). Тому досвід посилення університетської автономії як механізму розвитку європейських цінностей і розбудови демократичного суспільства є важливим для України на шляху європейської інтеграції і входження до Європейського простору вищої освіти.

Мета статті – проаналізувати положення нормативно-правових актів країн Східної Європи (конституцій і законів про вищу освіту) щодо академічної свободи й університетської автономії.

МЕТОДОЛОГІЯ

За основу нашого дослідження ми взяли методологію J. Spannagel (2024), яка вивчала впровадження положень про академічну свободу в конституціях 203 країн за історичний період з 1789 по 2022 р. У своїй науковій розвідці J. Spannagel (2024) розрізняє три різні типи положень про академічну свободу:

- точне формулювання положення про академічну свободу;

- інші фрази, що стосуються (індивідуальної) академічної свободи, наприклад, свобода науки, викладання чи дослідження у вищій освіті (зокрема свобода наукової творчості, викладання у вищій освіті, інтелектуальної творчості тощо);
- положення про університетську автономію (зокрема автономія, самоврядування, незалежність закладів вищої освіти; формулювання на зразок «наукові чи освітні установи вільні» тощо).

Для нашого дослідження ми дещо трансформували цю методологію. По-перше, ми звузили географічні рамки до 5 країн Східної Європи. По-друге, обмежились лише чинним законодавством, без аналізу історичних документів. По-третє, акцентували нормативні положення національних конституцій саме щодо автономії університетів. По-четверте, додали аналіз чинних національних законів про вищу освіту. Таким чином, ми зробили огляд нормативно-правових актів щодо університетської автономії за 4 критеріями:

- наявність точного формулювання в конституції університетської автономії (зокрема автономія, самоврядування, незалежність закладів вищої освіти тощо) або її обмежень;
- наявність точного формулювання в конституції академічної свободи (свобода науки, викладання чи дослідження у вищій освіті, свобода наукової творчості, викладання у вищій освіті, інтелектуальної творчості тощо);
- загальні права і свободи громадян без виокремлення академічної свободи, але її можна вивести з інших прав і свобод (наприклад, з права вільного вираження поглядів);
- положення національного закону про вищу освіту про університетську автономію (автономія, самоврядування, незалежність закладів вищої освіти, а також закріплення положень про організаційну, фінансову, кадрову, академічну автономію).

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Конституції країн Східної Європи. Дослідження J. Spannagel (2024) виявило, що положення про університетську автономію широко поширені у конституціях Східної Європи. Звісно, закріплення положення про університетську автономію в головних законах країн не означає автоматично високого рівня її фактичного розвитку. Проте погоджуємось зі Smoleń et al. (2024) у тому, що надання університетській автономії високого конституційного рангу автоматично підносить усі прояви академічної свободи на високий рівень фундаментальної цінності.

Конституція країн Східної Європи, прийняті у 1990-ті – на початку 2000-х рр., є за суттю постсоціалістичними, в яких враховано демократичні перетворення в країнах, перехід до вільної ринкової економіки, європейські ліберальні права і свободи громадян.

Конституцію Польської Республіки було ухвалено 2 квітня 1997 р. Національними зборами Республіки Польща, затверджено всепольським референдумом 25 травня 1997 р. Конституція набрала чинності з 17 жовтня 1997 р., проте офіційною датою її прийняття визнано саме 2 квітня (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.).

Конституція Польської Республіки закріплює академічну свободу у формі свободи наукових досліджень і свободи викладання. M. Stachowiak-Kudła (2021) відзначає винятковість цього Основного закону в тому, що академічна свобода не пов'язується з академічною спільнотою і має бути доступна кожному громадянину. Це чітко вказано в ст. 73: «Кожному гарантуються свобода художньої творчості, наукових досліджень і оприлюднення їх результатів, свобода викладання, а також свобода користування багатствами культури».

Одна з небагатьох Конституція Польської Республіки в ст. 70 затверджує університетську автономію: «Автономія закладів вищої освіти забезпечується відповідно до принципів, визначених Законом».

Прийняту у 2001 р. *Конституцію Румунії* було переглянуто в 2003 р., зміни до Основного закону схвалено на національному референдумі 18–19 жовтня 2003 р., отже, чинна Конституція набрала чинності 29 жовтня 2003 р (Constitutia Romaniei din 2003). У ній немає чітко зафіксованої академічної свободи, натомість гарантується «свобода вираження думок, поглядів чи переконань і свобода творчості будь-якого роду в усній, письмовій, образній, звуковій чи інших засобах публічної комунікації», а також «свобода особи розвивати свою духовність і доступ до цінностей національної та загальнолюдської культури». Як бачимо, про академічну свободу тих, хто займається науковими дослідженнями або викладає у закладах вищої освіти, про їхню можливість вільно досліджувати, викладати, поширювати свої дослідження та обмінюватися результатами не йдеться.

На противагу в ст. 32 (6) недвозначно закріплено право закладів вищої освіти на автономію: «Автономія університету гарантується».

Отже, в Конституції Румунії віддано перевагу автономії закладу вищої освіти як соціального інституту без гарантій академічної свободи окремої особистості викладача і науковця.

Конституцію Чеської Республіки прийнято Чеською національною радою 16 грудня 1992 р.; вона набрала чинності 1 січня 1993 р (Ústava České republiky ze dne 16. prosince 1992). Складовою частиною конституційної системи є Хартія основних прав і свобод (Listina základních práv a svobod, 1992). Академічна свобода у формі свободи наукових досліджень прописана в Ст. 15 (2) Хартії: «Гарантується свобода наукових досліджень і художньої творчості». Університетська автономія не знайшла відображення в Конституції Чехії.

Конституція Словацької Республіки, прийнята 1 вересня 1992 р. Парламентом країни, підписана Президентом Словаччини 3 вересня 1992 р., набрала чинності 11 жовтня 1992 р. (деякі положення – 1 січня 1993 р.). У Ст. 43 (1) проголошено академічну свободу у формі свободи наукових досліджень: «Свобода наукових досліджень та мистецтва гарантується. Права на результати творчої інтелектуальної діяльності захищаються законом» (Ústava Slovenskej Republiky, 1992).

Щодо університетської автономії в Конституції Словаччини немає точних формулювань, проте знаходимо певні положення, що обмежують самоврядування закладів вищої освіти. Так, у Ст. 102 (1) прописано права, обов'язки і компетенції Президента країни, серед яких:

«h) ... призначає на посади та звільняє з посад ректорів університетів, призначає професорів університетів...».

Це положення обмежує організаційну і кадрову автономію закладів вищої освіти, їхні можливості самостійно обирати керівника і призначати на посади академічний персонал вищого рангу.

Конституція Угорщини, прийнята 18 квітня 2011 р. парламентом країни, підписана 25 квітня 2011 р. президентом, набрала чинності 1 січня 2012 р. Незважаючи на демократичні перетворення в країні, перехід до вільної ринкової економіки та входження країни до НАТО та ЄС, до 2012 р. основним законом Угорщини була конституція 1949 р., яка, хоч і зазнала радикальних змін з 1989 р., проте залишалась чинною. Отже, Угорщина останньою з країн колишнього комуністичного регіону змінила конституцію радянського зразка (Magyarország Alaptörvénye, 2011).

Академічній свободі й університетській автономії присвячена досить розлого Стаття X розділу «Свобода та відповідальність»:

«(1) Угорщина забезпечує свободу наукових досліджень і художньої творчості, а також – для отримання найвищого можливого рівня знань – свободу навчання та, в межах, визначених законом, свободу викладання.

(2) Держава не має права вирішувати питання наукової істини; тільки вчені мають право оцінювати наукові дослідження.

(3) Угорщина захищає наукову та мистецьку свободу Угорської академії наук і Угорської академії мистецтв. Заклади вищої освіти є самостійними за змістом і методами наукової та навчальної діяльності, їхня організаційна структура регулюється законом. Система управління державними закладами вищої освіти визначається Урядом у межах закону, а управління ними контролюється Урядом».

Отже, академічна свобода визначена у формі свободи наукових досліджень і художньої творчості, а також, певною мірою, свободи навчання та свободи викладання. Щодо університетської автономії, то вона гарантується дуже лімітовано, лише в змісті і методах наукової та навчальної діяльності (що, скоріше, віднесемо до академічної свободи); організаційний порядок і управління закладами вищої освіти регулюються державними органами, що є обмеженням інституційного самоврядування.

Таким чином, аналіз Конституцій 5 країн дав змогу визначити, що університетську автономію з точним формулюванням проголошено лише у 2 законах (Польщі і Румунії). Деякі положення автономії закладів вищої освіти, а також її обмеження на користь державного регулювання наявні в Конституціях Угорщини і Словаччини. Жодного формулювання автономії немає в головному законі Чехії.

Закони про вищу освіту. Реформування системи вищої освіти в Республіці Польща відповідно до тенденцій розвитку Європейського простору вищої освіти, де автономія університетів є головною цінністю і базовим принципом функціонування, відбувалось шляхом імплементації Закону «Про вищу освіту і науку», прийнятого 20 липня 2018 р. (Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce).

Закон юридично закріплює академічну свободу і університетську автономію:

«Стаття 3.

1. Основою системи вищої освіти і науки є свобода викладання, художньої творчості, наукових досліджень і публікації їх результатів, а також автономія університетів»;

Стаття 9.

2. Університет є автономним на засадах, визначених в акті.

5. Органи державної влади можуть приймати рішення щодо університетів лише у випадках, передбачених законами».

Реформа імплементувала широку автономію університетів, децентралізацію управління системою вищої освіти, що підтверджено результатами моніторингу складників автономії з боку Європейської асоціації університетів. У 2022 р. 3 з 4 показників (організаційний, фінансовий, кадровий) порівняно з 2017 р. показали позитивну динаміку, і тільки академічна автономія залишилась на попередньому рівні (University Autonomy in Europe IV. October 2023. Country Profiles (I)). Польща за показниками 3 складників університетської автономії (організаційний, кадровий, академічний) у 2022 р. обіймала високі місця в високому кластері та кластері вище середнього; тільки за фінансовою автономією – у кластері нижче середнього.

Закон про вищу освіту Румунії (Legea învățământului superior nr. 199/2023), який набув чинності 3 вересня 2023 р. – основний юридичний документ, який встановлює правові, організаційні, фінансові засади функціонування системи вищої освіти. Так, Стаття 4 серед базових принципів національної вищої освіти називає університетську автономію і академічну свободу.

Стаття 11 більш детально розкриває функціонування цих принципів:

«(1) Університетська автономія гарантується Конституцією Румунії і здійснюється за умови взяття на себе публічної відповідальності та в межах чинного національного законодавства. Академічна свобода гарантується законом. Заклади вищої освіти організовані та працюють незалежно від будь-якого ідеологічного, політичного чи релігійного втручання.

(2) Університетська автономія надає університетській спільноті право встановлювати власну місію, інституційну стратегію, структуру, діяльність, організацію та функціонування, а також управління фінансовими, матеріальними та людськими ресурсами відповідно до чинного законодавства».

Не заглиблюючись у детальні критерії і показники університетської автономії, задекларовані в Законі про вищу освіту, зазначимо, що румунські університети користуються досить широкими можливостями самоврядування і фінансовою незалежністю. Так, за результатами моніторингу Європейської асоціації університетів у 2022 р. фінансова, кадрова й академічна автономія в університетах Румунії демонстрували результати на високому рівні і рівні вище середнього. І тільки за показниками організаційної автономії країна перебувала в кластері нижче середнього (University Autonomy in Europe IV. December 2023. Country Profiles (II)).

Закон про заклади вищої освіти Чехії (Zákon o vysokých školách) ухвалений у 1998 р. За час його функціонування поправки до Закону вносились понад 30 разів, тому, незважаючи на давній термін, Закон відображає всі сучасні тенденції розвитку вищої освіти.

У Законі про заклади вищої освіти не вживається термін «автономія», натомість використовується визначення «самоврядні повноваження»; у Законі також задекларовані механізми державного регулювання закладом вищої освіти, зазначені як «Компетенція міністерства». Слід відзначити, що Закон досить детально розмежовує самоврядні права університетів Чехії і повноваження держави, зокрема Міністерства освіти, молоді та спорту Чеської Республіки (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy). Додамо, що, як і розглянуті вище країни, Чехія за показниками 3 складників університетської автономії (фінансовою, кадровий, академічний) у 2022 р. посідала високі місця в високому кластері та кластері вище середнього; за показниками в кадровій автономії Чехія обіймала 2 місце з 35 країн; тільки за організаційною автономією – у кластері нижче середнього (Bennetot Pruvot et al., 2023).

Закон про заклади вищої освіти Словаччини (Zákon o vysokých školách a o zmene a doplnení niektorých zákonov), орієнтований на європеїзацію вищої освіти, прийнятий у 2002 р., проте протягом функціонування зазнав багатьох поправок і доповнень. Найновіша версія цього закону набрала чинності 1 лютого 2025 р.

Як і в Законі про заклади вищої освіти Республіки Чехія, в словацькому нормативному акті не вживається термін «автономія», натомість використовується визначення «самоврядні повноваження». До них належать:

- а) внутрішня організація,
- б) визначення кількості вступників на навчання, визначення умов прийому на навчання та прийняття рішень у процедурі прийому,
- в) створення та реалізація навчальних програм,
- г) організація навчання,
- д) прийняття рішень з питань, що стосуються академічних прав та обов'язків студентів,
- е) визначення спрямованості та організація науково-дослідної, дослідно-конструкторської чи художньо-творчої діяльності,
- ж) укладання, зміни та припинення трудових відносин та визначення кількості та структури робочих місць у закладах вищої освіти,

- з) присвоєння науково-педагогічного або художньо-педагогічного звання «доцент» і «професор»,
- і) співпраця з іншими університетами, іншими юридичними та фізичними особами, в тому числі іноземними,
- к) обрання членів органів академічного самоврядування державного закладу вищої освіти,
- л) управління державним закладом вищої освіти та управління його активами відповідно до цього Закону,
- м) визначення розміру внеску студента для покриття частини витрат на навчання».

Закон підкреслює визначальну роль академічної спільноти в здійсненні самоврядування: «Основою академічного самоврядування державного закладу вищої освіти є академічна спільнота державного закладу вищої освіти, яка обирає та звільняє членів вченої ради державного закладу вищої освіти. Деталі організації та діяльності державного закладу вищої освіти, а також статус членів академічної спільноти регулюються його внутрішніми положеннями».

Закон детально фіксує Повноваження Уряду та Міністерства освіти, досліджень, розвитку та молоді Словаччини (Ministerstvo školstva, výskumu, vývoja a mládeže Slovenskej republiky) щодо управління закладами вищої освіти, Міністра освіти, а також Наглядової ради університету.

Нова редакція Закону дещо розширює фінансову автономію закладів вищої освіти, а також скорочує державний нагляд за університетами з боку Наглядової ради, яка, за новою редакцією Закону, надає права вченій раді університету обирати до складу цього органу представників академічної спільноти (до цього членів наглядової ради призначало міністерство, і лише один член обирався від студентства). Сподіваємось, що нові можливості, надані Законом про заклади вищої освіти, підвищать показники університетської автономії Словаччини, адже у 2022 р. за організаційним і академічним вимірами країна перебувала в кластері нижче середнього, а за фінансовим і кадровим – в кластері вище середнього (University Autonomy in Europe IV. April 2024. Country Profiles (III)).

На відміну від попередніх країн в *Угорщині* в останні роки було внесено поправки до *Закону про національну вищу освіту* 2011 р. (2011. évi CCIV. Törvény a nemzeti felsőoktatásról), спрямовані на обмеження університетської автономії на користь державного регулювання вищою освітою, що викликало міжнародну критику (Uitz, 2017). М. Ignatieff (2024), оцінюючи кейс Угорщини, зауважив, що академічна свобода і демократична свобода залежать одна від одної. Коли дотримується система стримувань і противаг демократії, дотримується верховенство права, коли обрані посадовці поважають автономію інститутів ліберальної демократичної держави, поважається і автономія університету. Інституції, вільні керувати собою та виробляти нові знання, є важливими елементами самої демократії разом із правлінням більшості, системою стримувань і противаг, незалежною судовою системою, верховенством права та конституційними правами. Режим Орбана у реальності скасував гарантовану конституцією автономію університетів разом із індивідуальною свободою їхніх викладачів і студентів. Стратегія Орбана в Угорщині полягає у використанні підконтрольних державі університетів та інститутів для формування постійної консервативної еліти, яка утримуватиме владу нескінченно довго.

У 2020 р. суд Європейського Союзу постановив, що поправки уряду Угорщини 2017 р. до Закону про національну вищу освіту порушують законодавство Європейського Союзу. Угорська модель державного управління університетами має унікальні характеристики і не підлягає оцінці за методологією Європейської асоціації університетів. Так, для формування стратегічних рішень закладу вищої освіти та професійного супроводу і контролю управлінської діяльності в університеті запроваджені консисторії, більшість з членів яких

призначається урядом Угорщини. У фінансовій сфері повноваження прийняття рішень передані від міністерства до цільових фондів. В університетах для відповідальності за фінансову діяльність уведена посада канцлера, якого призначає прем'єр-міністр. Отже, через специфічність моделі управління університетами в Угорщині і неможливість моніторингу автономії за методологією Європейської асоціації університетів у 2024 р. виданий окремий випуск, присвячений розвитку університетської автономії в Угорщині (The evolution of university autonomy in Hungary, 2023).

Таким чином, бачимо певну парадоксальну ситуацію: незважаючи на те що академічну свободу і університетську автономію закріплено на законодавчому рівні в Конституції Угорщини, Закон про національну вищу освіту обмежує інституційну автономію та посилює державне регулювання.

Підводячи підсумки аналізу нормативно-правових актів країн Східної Європи щодо академічної свободи і університетської автономії, оформимо його результати у вигляді Таблиці 1.

Таблиця 1

Відображення норм академічної свободи й університетської автономії в нормативно-правових актах країн Східної Європи

	Точні формулювання автономії або її обмежень у Конституції	Точні формулювання академічної свободи в Конституції	Сформульовані загальні свободи в Конституції	Сформульовані положення про організаційну, фінансову, кадрову, академічну автономію або їх обмеження в Законі про вищу освіту
Угорщина	+ –	+		+
Чехія	–	+		+
Словаччина	+ –	+		+
Польща	+	+		+
Румунія	+	–	+	+

Складено автором особисто

Наявність одночасно знаків + і – в колонці Таблиці 1 про точні формулювання автономії або її обмежень у Конституціях Угорщини і Словаччини свідчать про те, що Основні Закони цих країн, хоч і містять положення про університетську автономію, одночасно закріплюють положення про її певні обмеження. Національні закони про вищу освіту повною мірою регулюють розподіл повноважень держави і університету в організаційній, фінансовій, кадровій й академічній діяльності.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження, спрямоване на аналіз національних конституцій і законів про вищу освіту в країнах Східної Європи, дало змогу виокремити гарантовані положення щодо академічної свободи й університетської свободи. Хоча внесення таких формулювань в Головний Закон країни не завжди корелюється з високим рівнем їх розвитку в реальному функціонуванні університетів, все ж воно забезпечує високий статус фундаментального права

і цінності. Дослідження виявило, що точне формулювання університетської автономії наявне в конституціях Польщі і Румунії; певні елементи такого формулювання закріплені в головних законах Словаччини й Угорщини. Національні закони про вищу освіту закріплюють можливості самоврядування університетів і ступінь контролю з боку держави в організаційній, фінансовій, кадровій й академічній діяльності.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні університетської автономії в Україні, її нормативного регулювання та впливу на якість вищої освіти.

References

- Bennetot Pruvot, E., Estermann, Th., Popkhadze, N. (2023). *University Autonomy in Europe IV: The Scorecard 2023*. European University Association. <https://www.eua.eu/publications/reports/university-autonomy-in-europe-iv-the-scorecard-2023.html>
- Bulvinska, O. (2024). Models of university autonomy in EU countries: comparative analysis. *Continuing Professional Education: Theory and Practice*, 1 (78), 155–169. <https://doi.org/10.28925/1609-8595.2024.1.12>
- Constitutia Romaniei din 2003. <https://www.constitutia.ro/const.htm>
- Estermann, T., Nokkala, T. (2009). *University Autonomy in Europe I: Exploratory Study*. European University Association. <https://eua.eu/resources/publications/408:university-autonomy-in-europe-i-exploratory-study%C2%A0.html>
- The evolution of university autonomy in Hungary. A complementary analysis to University Autonomy in Europe IV: The Scorecard 2023*. European University Association. https://eua.eu/downloads/publications/2023%20eua%20autonomy%20scorecard_hungary.pdf
- Ignatieff, M. (2024). The Geopolitics of Academic Freedom: Universities, Democracy & the Authoritarian Challenge. *Daedalus*, 153 (2), 194–206. https://doi.org/10.1162/daed_a_02074
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19970780483>
- Legea învățământului superior nr. 199/2023. <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/271898>
- Listina Základních Práv A Svobod (1992). <https://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>
- Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25). <https://njt.hu/jogszabaly/2011-4301-02-00>
- Roberts Lyer, K., Saliba, I., & Spannagel, J. (2022). University Autonomy and Academic Freedom. In *University Autonomy Decline: Causes, Responses, and Implications for Academic Freedom* (pp. 9–29). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003306481>
- Smoleń, P., Świstak, M. (2024). The Evolution of Modern Standards of Academic Freedoms in Poland. *Roczniki Humanistyczne*, 72 (2), 143–164. <https://doi.org/10.18290/rh24722.8>
- Spannagel, J. (2024). Introducing Academic Freedom in Constitutions: a new global dataset, 1789–2022. *European Political Science*, 23, 421–432 <https://doi.org/10.1057/s41304-023-00446-5>
- Stachowiak-Kudła, M. (2021). Academic freedom as a source of rights' violations: a European perspective. *Higher Education*, 82, 1031–1048 <https://doi.org/10.1007/s10734-021-00718-3>
- Törvény a nemzeti felsőoktatásról 2011. évi CCIV. <https://njt.hu/jogszabaly/2011-204-00-00>
- Uitz, R. (2017). Academic Freedom in an Illiberal Democracy: From Rule of Law through Rule by Law to Rule by Men in Hungary. *Verfassungsblog*. <https://verfassungsblog.de/academic-freedom-in-an-illiberal-democracy-from-rule-of-law-through-rule-by-law-to-rule-by-men-in-hungary/>
- The UNESCO Recommendation concerning the Status of Higher-education Teaching Personnel* (1997). <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000160495>
- University Autonomy in Europe IV: Country Profiles (I). Austria – Denmark – Finland – Germany – Iceland – Ireland – Norway – Poland – Sweden – Switzerland* (2023). European University Association. <https://www.eua.eu/publications/reports/university-autonomy-in-europe-iv-country-profiles-i.html>
- University Autonomy in Europe IV. December Country Profiles (II). Flanders (Belgium) – Czechia – Estonia – Georgia – Italy – Latvia – Luxembourg – Netherlands – Romania – Serbia* (2023). European University Association. <https://www.eua.eu/publications/reports/university-autonomy-in-europe-iv-country-profiles-ii.html>
- University Autonomy in Europe IV. December Country Profiles (III). Wallonia-Brussels (Belgium) – Croatia – Cyprus – England (UK) – France – Lithuania – Portugal – Scotland (UK) – Slovakia – Slovenia – Spain – Türkiye* (2024). European University Association. <https://www.eua.eu/publications/reports/university-autonomy-in-europe-iv-country-profiles-iii.html>
- Ústava Slovenskej Republiky (1992). <https://www.slov-lex.sk/ezbierky/pravne-predpisy/SK/ZZ/1992/460/>

USTAWA z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce.
<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180001668/T/D20181668L.pdf>
Zákon o vysokých školách (1998). <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1998-111#cast1>
Zákon o vysokých školách a o změně a doplnění některých zákonů (2002). <https://www.slov-lex.sk/ezbierky/pravne-predpisy/SK/ZZ/2002/131/>

Стаття надійшла до редакції 3.03.2025
Прийнято до друку 27.03.2025

UNIVERSITY AUTONOMY IN THE REGULATORY AND LEGAL ACTS OF EASTERN EUROPEAN COUNTRIES

Oksana Bulvinska

<https://orcid.org/0000-0002-6764-4340>

PhD in Education, Senior Researcher,
Senior Researcher of Library,
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University,
13-b Levko Lukianenko Str., 04207 Kyiv, Ukraine
o.bulvinska@kubg.edu.ua

The article is dedicated to analyzing regulatory and legal acts in Eastern European countries concerning university autonomy and academic freedom, which are often intertwined in legal documents. The study examines documents from Eastern European countries – Poland, Hungary, Romania, Slovakia, and the Czech Republic – which are geographically, historically, and culturally close to Ukraine and share a common totalitarian past. The analysis focuses on Constitutions as well as national Higher Education Laws. It is emphasized that enshrining university autonomy in the fundamental laws of a country does not automatically imply a high level of its actual development; however, it elevates it to the status of a fundamental value. The research findings indicate that only the Constitutions of two countries – Poland and Romania – contain precise wording on university autonomy. The national Higher Education Laws in all the analyzed countries, oriented toward the Europeanization of education and university autonomy as a core value and governance principle of the European Higher Education Area, fully regulate the distribution of powers between the state and universities in organizational, financial, personnel, and academic activities. Hungary represents a separate case, as its legislation formally restricts university autonomy in favor of state regulation of higher education, which has drawn criticism from both scholars and executive bodies of the European Union.

Keywords: academic freedom, Higher Education Law, national Constitution, organizational, financial, staffing and academic autonomy, university autonomy.